

Η ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ

1. ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Η παράγραφος έχει τριμερή δομή:

α) Θεματική πρόταση: Είναι η αρχική περίοδος μιας παραγράφου, στην οποία διατυπώνεται με συντομία και σαφήνεια η θέση / επιχείρημα.

β) Λεπτομέρειες / σχόλια: Είναι το κύριο μέρος της παραγράφου. Εδώ η θέση / επιχείρημα αναλύεται και (πάνω απ' όλα) τεκμηριώνεται με λογικές διεργασίες. Εδώ, επίσης, αναφέρονται τεκμήρια, επιμέρους ιδέες και άλλες λεπτομέρειες.

γ) Περίοδος κατακλείδα: Είναι η καταληκτική περίοδος, στην οποία συνοψίζουμε το νόημα που εκτέθηκε στις λεπτομέρειες.

Αξίζει να παρατηρήσουμε την προφανή αναλογία προς τη δομή της έκθεσης:

α) Πρόλογος ☐ Θεματική πρόταση

β) Κυρίως θέμα ☐ Λεπτομέρειες / σχόλια

γ) Επίλογος ☐ Περίοδος κατακλείδα

Παράρτημα: Δομή Παραγράφου

Ισχύει και είναι **υποχρεωτική** για όλες τις παραγράφους

1. Θεματική περίοδος: Με λίγες λέξεις αναφέρω το επιχείρημα – σκέψη που θα αναπτύξω στην παράγραφο.

- Αυστηρά μία περίοδος (δηλαδή βάζω τελεία στο τέλος),
υποχρεωτικά 1 – 2 σειρές.

2. Λεπτομέρειες / σχόλια: Αναλύω το θέμα που έγραψα πιο πάνω. Εξηγώ πολύ απλά τι θέλω να πω **σαν να μιλώ σε έναν άσχετο!!!**

- Μία έως πέντε περίοδοι, καθεμιά 1 - 2 σειρές.

3. Περίοδος κατακλείδα: Με λίγες λέξεις εξηγώ **τί απέδειξε ο συλλογισμός** που ανέπτυξα πριν. Αν αυτό έγινε ήδη ξεκάθαρο πριν, τότε έχω δικαίωμα να παραλείψω την **περίοδο κατακλείδα** (καλύτερα να μην την παραλείψεις).

- Αυστηρά μία περίοδος, υποχρεωτικά 1 – 2 σειρές.

*** Ιδανικό μέγεθος παραγράφου: 8 – 12 σειρές (κόλλας αναφοράς)**

2. ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

1. Αιτιολόγηση:

Είναι η συνηθέστερη μέθοδος και αυτή με την ισχυρότερη αποδεικτική αξία. Στηρίζεται σε επιχειρήματα και τεκμήρια, θεμέλια της επίκλησης στη λογική. Συνίσταται σε μια γενική διατύπωση της θεματικής πρότασης και στη συνέχεια με τη χρήση του «γιατί» παρατίθενται οι λεπτομέρειες/σχόλια.

[Η αιτιολόγηση συνίσταται ως κύρια αποδεικτική μέθοδος σε κάθε έκθεση].

π.χ. «Εξίσου σημαντική πρόταση για την αντιμετώπιση του ρατσισμού είναι η πλήρης νομική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών μεταναστών, καθώς και η κάλυψη ενδεχόμενων κενών στην ήδη υπάρχουσα νομοθεσία. Με τον τρόπο αυτό θα έχουμε ουσιαστική κοινωνική δικαιοσύνη και ταυτόχρονα αναβάθμιση των δημοκρατικών θεσμών. Παράλληλα, με την ενίσχυση της κρατικής μέριμνας για την περαιτέρω κοινωνική και οικονομική αποκατάσταση των μειονοτήτων, εδραιώνεται ένα κράτος πρόνοιας, βασική δομή του δημοκρατικού πολιτεύματος και αξιοποιούνται σε ρεαλιστικό επίπεδο τα δικαιώματα των μεταναστών».

2. Αίτιο – Αποτέλεσμα:

Συχνά συγχέεται με τη μέθοδο της Αιτιολόγησης. Η θεματική πρόταση, στην περίπτωση αυτή, έχει τη μορφή αιτίου – αποτελέσματος, ενώ στα σχόλια/λεπτομέρειες ακολουθεί η περιγραφική καταγραφή των αιτιών ή των αποτελεσμάτων ενός φαινομένου.

π.χ. «Αξιοσημείωτα είναι τα αποτελέσματα που δημιουργούνται από το φανατισμό. Αρχικά, ο άνθρωπος αποκτά εμμονές και χάνει τη δυνατότητα σφαιρικής αντίληψης των πραγμάτων. Στη συνέχεια γίνεται οξύθυμος, χάνει εύκολα την ψυχραιμία του και χρησιμοποιεί βία για να επιβάλει τις απόψεις του. Πρέπει, τέλος, να αναφέρουμε την πολιτιστική στασιμότητα που επέρχεται σε μια κοινωνία, όταν ο δογματισμός την κυριεύσει».

3. Ορισμός:

Οριστέα έννοια: η έννοια της οποίας τα χαρακτηριστικά επιθυμούμε να επισημάνουμε.

Γένος: η ευρύτερη κατηγορία (οικογένεια) στην οποία ανήκει η οριστέα έννοια.

Ειδοποιός διαφορά: το γνώρισμα που διαφοροποιεί την οριστέα έννοια από το Γένος της.

[Η μέθοδος αυτή είναι δύσχρηστη και ίσως μόνο στον πρόλογο θα μπορούσε (σπάνια) να βρει πρακτική εφαρμογή].

π.χ. «Ο όρος «τέχνη» ετυμολογικά προέρχεται από το ρήμα «τίκτω», που σημαίνει γεννώ. Μεταφορικά, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι τέχνη είναι η ικανότητα του ανθρώπου να κατασκευάζει έργα καλαίσθητα, με τα οποία θα ικανοποιήσει τις αισθητικές του ανάγκες και πηγαία θα εκφράσει τα συναισθήματα, τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες του σχετικά με όλες τις παραμέτρους της σύγχρονης του πραγματικότητας».

4. Διαίρεση:

Διαιρετέα έννοια: η έννοια την οποία διαιρούμε σε επιμέρους.

Διαιρετική βάση: το κριτήριο με το οποίο γίνεται η διαίρεση.

Επιμέρους έννοιες: είναι οι τα προϊόντα της διαίρεσης (υποδιαίρεσεις).

π.χ. «Ο πολιτισμός, ανάλογα με το γεωγραφικό χώρο στον οποίο αναπτύσσεται κάθε φορά, μπορεί να διακριθεί σε τοπικό, εθνικό και οικουμενικό. Από την άλλη, αν τα κριτήρια που θα τεθούν γίνουν ποιοτικά και αφορούν στο είδος των ανθρώπινων επιτευγμάτων, τότε ο πολιτισμός διαιρείται σε υλικό, πνευματικό και ηθικό».

5. Αναλογία:

Είναι η σύγκριση / παραλληλισμός / συσχετισμός μιας έννοιας με κάποια άλλη. Η σύγκριση μπορεί να είναι **κυριολεκτική** ή **μεταφορική**. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να επισημαίνουμε τα μέλη της αναλογίας και το είδος της σύγκρισης.

μεταφορική

π.χ. «Αρχικά, ας προσπαθήσουμε να περιγράψουμε το διαδίκτυο και ειδικά τον παγκόσμιο ιστό. Ας φανταστούμε τον κυβερνοχώρο σαν μια τεράστια έκθεση. Κάθε «εκθέτης» δημιουργεί το δικό του εκθεσιακό χώρο, το δικό του «περίπτερο» (site), που καταχωρείται σε μια διεύθυνση (www. ...). Ο χρήστης του διαδικτύου, μέσα από τηλεπικοινωνιακούς διαδρόμους, που δημιουργούνται από τη σύνδεση τηλεφώνου – υπολογιστή, επισκέπτεται αυτή την παγκόσμια, διαρκή, ψηφιακή έκθεση. Βλέπει τα sites, επικοινωνεί με τους εκθέτες και μπορεί να πάρει υλικό (σε μορφή πληροφορίας) για προσωπική του χρήση».

κυριολεκτική

π.χ. «Η πρόσφατη στρατιωτική επέμβαση των Αμερικανών στο Ιράκ και η παλαιότερη επέμβασή τους στο Βιετνάμ μοιάζουν σαν δυο σταγόνες νερού. Όπως τότε, έτσι και τώρα οι ανθρώπινες απώλειες υπήρξαν τεράστιες. Επίσης και οι δυο επεμβάσεις έγιναν στο όνομα της ειρήνευσης και της παγκόσμιας τάξης. Επιπλέον, οι αντιδράσεις της κοινής γνώμης ήταν εξίσου έντονες. Τέλος, όπως στο Βιετνάμ διαψεύστηκαν γρήγορα οι ελπίδες για γρήγορη επικράτηση, έτσι και στο Ιράκ η πολεμική δράση φαίνεται να μην τελειώνει ποτέ».

6. Παράδειγμα:

Αρχικά διατυπώνουμε μια θέση. Στα σχόλια / λεπτομέρειες παρατίθενται παραδείγματα που επιβεβαιώνουν την ορθότητα της θέσης αυτής. Τα παραδείγματα μπορεί να είναι σύγχρονα, ιστορικά ή και πλαστά (κατασκευασμένα με αληθοφάνεια).

[Μέθοδος εύχρηστη για παραγράφους εισαγωγικές ή μεταβατικές ή για θέματα που ζητούν μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται ένα φαινόμενο].

π.χ. «Είναι εύκολο να διαπιστώσουμε στις μέρες μας την υποβάθμιση του αθλητικού ιδεώδους, καθώς παραδείγματα βλέπουμε καθημερινά. Πρώτα – πρώτα υπάρχει ο φανατισμός και τα φαινόμενα βίας, τόσο στις κερκίδες, όσο και μέσα στον αγωνιστικό χώρο, όπου αντιαθλητικές συμπεριφορές οξύνουν τα, ήδη τεταμένα, νεύρα. Θα σταθούμε, έπειτα, στην εμπορευματοποίηση του αθλητισμού, με τα ακριβά συμβόλαια και τα ακόμη πιο ακριβά τηλεοπτικά και διαφημιστικά δικαιώματα. Τελικά τα αθλητικά σωματεία και οι αθλητές οι ίδιοι φτάνουν να ελέγχονται από διαφημιστικές εταιρείες. Από αυτά εύκολα συμπεραίνουμε ότι το αθλητικό πνεύμα έχει εκφυλιστεί».

7. Σύγκριση – Αντίθεση:

Δίνεται ένα ζευγάρι αντιθέτων (συνήθως) εννοιών, οι οποίες αναλύονται με τα γνωρίσματά τους. Η ανάλυση αυτή γίνεται:

- είτε σε διαφορετικά τμήματα της παραγράφου,
- είτε παράλληλα (με κίνδυνο να υποπέσουμε σε σύγχυση και σε επαναλήψεις).

π.χ. «Δεν είναι τυχαία η διαμάχη που συχνά ξεσπά ανάμεσα στους ανθρώπους της επιστήμης από τη μια και τους καλλιτέχνες από την άλλη, καθώς επιστήμη και τέχνη είναι δυο κόσμοι διαφορετικοί και, κάποιες

φορές, αλληλοσυγκρουόμενοι. Η τέχνη, κατ' αρχάς, έχει ως πρώτη ύλη το συναίσθημα και την αυθόρμητη έκφραση του ωραίου. Επίσης ανήκει στο θεωρητικό κόσμο του πολιτισμού, άρα δε βρίσκει εφαρμογές στην καθημερινότητα. Τέλος η τέχνη επιδέχεται την κρίση και την άποψη όλων, καθώς δεν απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις. Αντίθετα, η επιστήμη είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα θεμελιωμένη πάνω στη λογική. Βασίζεται στη γνώση και στην έρευνα και εκφράζει το αντικειμενικά σωστό, όχι το ωραίο ή το προτιμητέο. Επιπλέον, οι εφαρμογές της στην καθημερινότητα διευκολύνουν τη ζωή των ανθρώπων, καθώς κάθε νέα τεχνολογία βρίσκει άμεσα χρήση στις δραστηριότητές μας. Τέλος, άποψη για την επιστήμη έχουν λίγοι. Μάλιστα μόνον οι ειδικοί της κάθε επιστήμης μπορούν να έχουν πλήρη αντίληψη του αντικειμένου τους».

8. Συνδυασμός Μεθόδων:

Συνήθως ο συγγραφέας, όταν αναπτύσσει το κείμενό του, δεν έχει την προσοχή του στραμμένη στη μέθοδο που θα εφαρμόσει στην κάθε παράγραφο. Λογικό επακόλουθο, λοιπόν, είναι να προκύπτουν μικτά σχήματα, βασισμένα πάντως σε αυτά που προαναφέραμε.

Φύλλο εργασίας (αφορμή για επανάληψη)

Στις παρακάτω παραγράφους να εντοπίσετε:

- τα δομικά μέρη (θεματική περίοδος - λεπτομέρειες - κατακλείδα)
- τον τρόπο ανάπτυξης (αιτιολόγηση, παραδείγματα, αίτιο αποτέλεσμα, ορισμός, σύγκριση - αντίθεση, διαίρεση, αναλογία)

1. Η πολιτεία όμως διαθέτει μέσα παιδείας που τα άτομα δε διαθέτουν, γιατί η παιδεία σε μια κοινωνία χρειάζεται συντονισμό δραστηριοτήτων, μια ιεράρχηση αξιών, που μόνο μια υπερκείμενη εξουσία μπορεί να επιβάλλει. Γιατί η παιδεία κρυσταλλώνεται μέσα στην κοινή παράδοση ενός λαού και την παράδοση αυτήν, πιο μακρόβια από τα πρόσκαιρα άτομα, έχει τη δύναμη και το χρέος η πολιτεία να εγκολπωθεί και να διαφυλάξει.

2. Η φύση έχοντας υποβιβαστεί στην κατάσταση του αντικειμένου, δεν έχει πλέον δικαιώματα σε οποιαδήποτε σύγκρουση συμφερόντων με τις ανάγκες ή τις επιθυμίες της ανθρώπινης ράτσας. Από αυτή τη διατύπωση μόνο, συνάγεται πως έχουμε ήδη χάσει κάθε αίσθηση πως ανήκουμε κι εμείς στο φυσικό κόσμο. Εκτός αυτού, με το να έχει μετατραπεί η φύση στην κατάσταση της μηχανής, αντιμετωπίζεται, όπως όλες οι μηχανές, σαν κάτι τελειωμένο και, κατά συνέπεια, σαν κάτι που προσφέρεται στην ανθρώπινη γνώση με τρόπο τελειωτικό και απόλυτο. Η γεμάτη αυτοπεποίθηση παραδοχή των επιστημόνων ήταν πως: Αν ένας αρκετά μεγάλος αριθμός ανθρώπων όντων αφιέρωνε την ενεργητικότητά του επί αρκετό διάστημα στην έρευνα, τότε θα μπορούσε τελικά να αποκαλυφθεί και το τελευταίο μυστικό της φύσης. «Αυτά τα πράγματα βέβαια», συμπλήρωνε ο Μπαίηκον, «χρειάζονται χρόνια για να επιτευχθούν». Έτσι η φύση δε θα έκρυβε πλέον κανένα μυστήριο και ο άνθρωπος θα γινότανε απόλυτος κυρίαρχός της.

3. Το bullying ως εκδήλωση τοποθετείται στο πλαίσιο της ενδοσχολικής βίας. Σαφώς αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς, η οποία όμως διαφοροποιείται από τις ενδοσχολικές συγκρούσεις. Κι αυτό γιατί στον εκφοβισμό το θύμα επιλέγεται ως ο ανίσχυρος και αδύναμος αντίπαλος, η επίθεση εναντίον του προγραμματίζεται και επαναλαμβάνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα, με πρώτιστο στόχο την ανάδειξη και επιβεβαίωση της ισχύος του θύτη. Αντίθετα στις ενδοσχολικές συγκρούσεις τα συγκρουόμενα μέλη είναι ισότιμα, οι συμπλοκές μεταξύ τους τυχαίες και μεμονωμένες, με στόχο περισσότερο ένα "παιχνίδι" κυριαρχίας, παρά την τελική εδραίωση της ισχύος της μιας ή της άλλης ομάδας.

4. «Στην έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής της UNESCO για την εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα τονίζεται ότι η δια βίου εκπαίδευση πρέπει να στηρίζεται στους παρακάτω τέσσερις πυλώνες, που αποτελούν διαφορετικά είδη μάθησης: 1. Μαθαίνω πώς να αποκτώ τη γνώση, συνδυάζοντας ικανοποιητικά μια ευρύτατη γενική παιδεία με τη δυνατότητα εμβάθυνσης σε ορισμένα θέματα. 2. Μαθαίνω να ενεργώ με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκτώ όχι μόνο επαγγελματική κατάρτιση αλλά και γενικότερα τη δυνατότητα να αντιμετωπίζω διάφορες καταστάσεις και να εργάζομαι αρμονικά σε ομάδες. 3. Μαθαίνω να συμβιώνω, κατανοώντας τους άλλους και έχοντας επίγνωση των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων –συμβάλλοντας στην πραγματοποίηση κοινών δράσεων και στη διευθέτηση των συγκρούσεων-, με σεβασμό στις αξίες του πλουραλισμού, της αμοιβαίας κατανόησης και ειρήνης. 4. Μαθαίνω να ζω με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναπτύσσω την προσωπικότητά μου και να μπορώ να ενεργώ με μεγαλύτερη αυτονομία και περισσότερη κρίση και προσωπική υπευθυνότητα(...)».

5. «Η πληρότητα της πληροφόρησης είναι μια από τις μορφές της ακρίβειάς της. Μπορεί κανείς να δημιουργήσει μια ψεύτικη είδηση με την ίδια ευκολία, είτε ακρωτηριάζοντας την αφήγηση ενός γεγονότος είτε κατασκευάζοντάς το από την αρχή ως το τέλος. Το καλύτερο παράδειγμα για τη σημασία που έχει η πληρότητα μιας είδησης είναι το τηλεγράφημα του Εμς. Πρόκειται για το τηλεγράφημα που έστειλε από το Εμς, το 1870, ο βασιλιάς της Πρωσίας Γουλιέλμος ο Α΄ στον υπουργό εξωτερικών της χώρας, Βίσμαρκ, για να τον κατατοπίσει σχετικά με τις συζητήσεις που είχε με το Γάλλο πρεσβευτή Μπενεντέτι. Ο Βίσμαρκ δημοσίευσε το τηλεγράφημα, αφού όμως το ανέπτυξε και το αλλοίωσε, ώστε να έχει έναν προσβλητικό τόνο για τη Γαλλία. Λέγεται ότι το τηλεγράφημα αυτό υπήρξε η αφορμή, για να κηρύξει η Γαλλία τον πόλεμο εναντίον της Πρωσίας. Ο γαλλοπρωσικός πόλεμος του 1870-71 θα είχε ίσως βρει μια άλλη αφορμή, για να ξεσπάσει, και ίσως να κατέληγε πάλι στην πρωσσική νίκη. Με τις συνθήκες όμως που διαδραματίστηκε το κεφαλαίωδες αυτό γεγονός της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας δεν είναι απίθανο να το προκάλεσε μια ελλιπής και πλαστογραφημένη πληροφόρηση».

6. Η προσωπικότητά των παιδιών διαμορφώνεται μέσω μιας σειράς ταυτίσεων, αρχικά με τους γονείς και εν συνεχεία με άλλα σημαντικά πρόσωπα. Τα προτεινόμενα ανταγωνιστικά πρότυπα (κούκλες μανεκέν τύπου Μπάρμπι κ.ά.) υπόσχονται τη γρήγορη και εύκολη άνοδο, δημιουργώντας εικόνες σύγχυσης, που μοιραία θα επηρεάσουν την ψυχολογική και γνωστική ωρίμανση των παιδιών. Μέσα από τα πρότυπα αυτά προβάλλονται μορφές εξαϋλωμένες με έμφαση στη σεξουαλικότητα και σχέσεις επιφανειακές, επιπόλαιες, πρόσκαιρες και... ψευδείς. Αναρωτιέται, λοιπόν, κανείς πώς μεγαλώνει στις μέρες μας το ποσοστό της νευρογενούς ανορεξίας στις έφηβες και πώς μικρά κορίτσια “ερωτοτροπούν” από την ηλικία των 9–10 ετών.

7. Τα τελευταία είκοσι χρόνια η αυτοματοποίηση έδειξε πως είναι ικανή να επιτελέσει κάθε παραγωγικό έργο. Όχι μόνο κάνει σχετικά απλές δουλειές, όπως η κατασκευή τμημάτων αυτοκινήτων ή ψυγείων, αλλά στοιχειοθετεί εφημερίδες, οδηγεί αυτόματα τα τρένα σύμφωνα με προκαθορισμένο πρόγραμμα και εξορύσσει το κάρβουνο που μας χρειάζεται. Άρχισε μάλιστα τελευταία να μας οργώνει τα χωράφια και να θερίζει τις σοδειές. Μπορεί να μην απέχει πολύ η μέρα που ουσιαστικά όλα τα αγαθά που χρειαζόμαστε θα κατασκευάζονται σε αυτόματα εργοστάσια χωρίς βοήθεια χειριστών μηχανημάτων και που οι άνθρωποι θα είναι αναγκαίοι -όσον αφορά την παραγωγή- μόνο για τη λήψη διευθυντικών αποφάσεων και για το σχεδιασμό και τη συντήρηση των αυτόματων μηχανών.

8. Πρώτα απ' όλα ας προσπαθήσουμε να περιγράψουμε συνοπτικά το Διαδίκτυο και ειδικότερα τον παγκόσμιο ιστό (Web) με μια αναλογία. Ας φανταστούμε τον κυβερνοχώρο ως μια τεράστια έκθεση. Ο κάθε «εκθέτης» δημιουργεί το δικό του περίπτερο (site) που καταχωρείται σε μία διεύθυνση. Ο χρήστης του διαδικτύου, μέσα από τους τηλεπικοινωνιακούς διαδρόμους που δημιούργησε η σύζευξη τηλεφώνου - υπολογιστή, επισκέπτεται αυτήν την άυλη, διαρκή και παγκόσμια ψηφιακή έκθεση. Περνά από διάφορα sites, επικοινωνεί με τον «εκθέτη», και βεβαίως μπορεί να πάρει («κατεβάσει») πληροφοριακό υλικό. Αρκεί να έχει εξασφαλίσει την είσοδο του μέσω ενός προμηθευτή (provider) σύνδεσης στο Διαδίκτυο.

9. Η επίσημη βία γεννά την «ανεπίσημη» αντίδραση, γι' αυτό και επινοήθηκε η διάκριση ανάμεσα στη νόμιμη και στην παράνομη βία. Όπως υπάρχει ο φυσικός νόμος δράσης και αντίδρασης, έτσι και στην κοινωνία η επίσημη κρατική βία γεννά την ανεπίσημη αντιβία του πολίτη. Όταν παραβιάζεται ένα δικαίωμα του πολίτη από το κράτος, τότε ο πολίτης αντιστέκεται στη βία του κράτους. Η κρατική βία ονομάζεται *νόμιμη*, ενώ η αντιβία του πολίτη θεωρείται *παράνομη*. Η διάκριση της βίας σε νόμιμη και παράνομη εξυπηρετεί την ανάγκη του κράτους να επιβάλλει την έννομη τάξη. Πάντως κάθε μορφή βίας είναι ανεπιθύμητη, γιατί οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο.

10. Γιατί θα πρέπει να δεχτούμε ότι η προσπάθεια της ατομικής ελευθερίας και του δικαιώματος στη διαφωνία θα προαγάγει μακροπρόθεσμα την ευημερία της κοινωνίας; Ο Μίλτον προτείνει διάφορους λόγους: η αποκλίνουσα άποψη μπορεί να αποδειχτεί αληθής, ή εν μέρει αληθής, και να διορθώσει έτσι την κυρίαρχη γνώμη. Ακόμη κι αν δεν συμβεί όμως κάτι τέτοιο, η έκθεση της κυρίαρχης γνώμης σε έναν έντονο ανταγωνισμό ιδεών θα την εμποδίσει να σκληρύνει και να γίνει δόγμα και προκατάληψη. Τέλος, μια κοινωνία που αναγκάζει τα μέλη της να ασπαστούν τα έθιμα και τις συμβάσεις της είναι πιθανό ότι θα εγκλωβιστεί σε έναν ασφυκτικό κομορμισμό, στερώντας την ίδια από την ενέργεια και τη ζωτικότητα που επιτρέπουν την κοινωνική ανόρθωση.